

פ ר ק ש ש י

הרב והשוחט, היחס ביניהם. אם הרב אוסר השוחט, האם מחויב הוא לאמר הטעם? ואם השוחט מכחישו וטוען שהרב שונא לו, האם נזקקין אליו. פולמוס נורא בסנמזשורין אדות השוחט, הרב אפרו וגדולי ישראל עמדו לימינו, אולם הגאון מברעזאן ועמו גדולי ישראל ושוחטים מובהקים התירו אותו. והשוחט שחט, רב ושוחט כמונקאטש.

(א) בפרק החמישי כתבתי מהמאורע הנורא, אדות השוחט מברדיטשוב שהרעיש בזמנו גדולי המדינה, ובפרק זה הנני מוסר גם כן פולמוס נורא שקרה בשנת תר"ע, גם אז פרצה מחלוקה נוראה בארצנו אדות השוחט ר' אברהם חיים, שהרב מרא דאתריה אסרו ואתו עמו גדולי המדינה, אכן השוחט מצא עוזרים, שוחטים מובהקים ורבנים גדולים ובראשם הגאון רבי שלום מרדכי מברעזאן. גם אז יום יום הופיעו פסקים, איסורים והיתרים פרחו מעת לעת באויר, ספרים נתחברו, וכל צד וצד מצא עוזרים. מצד הרב הופיעו כמה וכמה קונטרסים וספר אחד בשם "כתב יושר ודברי אמת", ומצד המתירים הופיעו גם כן קונטרסים וספר אחד בשם "משפט לעשוקים"¹.

* *

(ב) כשבקשוני ידידי הרב החכם וסופר רבי חיים בלאך נ"י לכתוב "מכתב ידידות" בתור "הקדמה" לספרו היקר "מהרש"ם הפוסק האחרון", עלתה לפני שנת תר"ע, זכרונות שונים צופים ועולים לפני, זכרונות מרהיבים ונעימים, הרהורים נגהים חולפים נגד עיני, את הגאון מהרש"ם אנכי רואה, הוא יושב לבדו מחכה על הרכבת, ארבע שעות, אשר היו אולי היותר נעימות בחיי עומדות לפני, ארבע שעות בליתי עם הפוסק האחרון עם הרבן של כל בני הגולה, הוא ואני ואין איש עמנו, ארבע שעות עסקנו בשיחה, הקשבתי ורברתי, דברתי והקשבתי, כמעט כאשר ירבר איש אל רעהו.

(1) שניהם נדפסו והופיעו בשנת תר"ע בעיר סאמושאוויחא.

(2) "מהרש"ם הפוסק האחרון", תולדותיו, שיטתו, הילך נפשו ודרכו בקודש, גם סיקר על תקופת דורו. נערך ביד אחד מתלמידיו האחרונים הרב חיים בלאך, ה"ל הרב יעקב מאיעסקי (חשה"ד) עם מכתב ידידות מהכותב אלה הטורים.

ארבע שעות הסתכלתי בקלסתר פניו, ובמשך הזמן התפללתי לה' שלא יודע לאיש שהגאון מברעזאן יושב ומחכה בהתחנה על הרכבת, מפחד שלא יגזלו ממני הנכבדים מהעונג שזכיתי, ואחרי שהגיעה הרכבת והגאון עזבני, כעסתי גם עליה, בטענה מדוע לא נתאחרה על דרכה עם איוו שעות.

(ג) שנת תר"ע. אגב שנתו האחרונה, ודוקא שנתו האחרונה היתה שנה מלאה צער ועגמת נפש להגאון הזה, ואנכי כרי לנחמו, אמרתי לו מה שקרה עם הגאון רבינו משה סופר בעל חתם סופר דוקא בימי זקנתו⁶⁹ כשהיה מפורסם כרבן של ישראל, ותלמידיו היו כבר גאוני הדור. הגאון הקשיב לדברי וכפעם כפעם יצאו אנהות ממנו, כמו כן הרכין בראשו, כאדם שאומר, רואה אנכי כי כן גורלנו.

כאמור לעיל בפתח דברינו, פרצה בשנה ההיא מריבה גדולה בארץ אונגדיה, אשר כמעט כל גדולי הדור השתתפו בה. הרב ר' אברהם יהושע פריינד אחד מחשובי הרבנים בזמנו רב וצדיק חסידא ופרישא אבד"ק אינטערדאם הוציא איסור על שוחט אחד ושמו אברהם חיים מטעם שאבד הרגשתו ואתו עמו כחמשים גדולים, אולם השוחט הנאסר מצא עוזרים, שוחטים מובהקים מערים ואמהות בישראל העידו כי הוא בעל הרגשה וכן העידו רבנים גדולים, ואז התיצב גם לפני הגאון רבי שלום מרדכי הכהן מברעזאן וגם הוא הסכים שהוא בעל מרגיש ושמותר לו לשחוט, וכל מי ששייג גבולו, שחיטתו אסורה כנבילה וטריפה. במכתבו זה מצא כל הדלתות פתוחות לפניו וכל גאוני גליציאה הסכימו לדברי הגאון, ותומכי השוחט בקהלתו לבשו עוז וגבורה והושיבו אותו על כנו למרות שהרב הנ"ל טען שדק הוא, ורק לו המשפט והזכות על פי התורה לאסור או להתיר השוחט בעירו ובגבולו, ואין לאחרים להתערב. הרב הנ"ל ועוזריו לא נשאו לו פנים, ואחדים דברו קשות על שר התורה הגאון מברעזאן, שלא כתורה עשה להתערב בעיר ובמדינה אחרת ובפרט במקום

(3) בספרי „אוצר נחמד“ (ניו יארק תש"ב) דף 69, כתבתי מאמר גדול בשם „תקופות סערות בחיי הגאון חתם סופר“, שם כתבתי מה שסבל בימי האחרונים מסבות שונות, קודם כל נתן הסכמה לד"ר פינר על הש"ס שאמר להוציא לאור מתורגם לשפת אשכנז. אולם רוב גאוני הדור בימים ההם ראו בזה סכנה גדולה לדת ולרוח ישראל סבא, והח"ס לא בוש מלפרסם ברבים שטעה ובקש „חנוני חנוני“... ראה שם כל מכתבו. ובאמת הופיע רק מסכתא ברכות לבדה בשפת אשכנז ובין החותמים תמצא שמות מלכים ונסיכים, רוזנים ושרים, כן סבל מאד פזור נפש עבור מכתבו שכתב לעיר טרנופול לטובת הרב שי"ר, כן גם על מכתב פסק דין שכתב נגד אחד שהציץ ונפגע יהונתן הלוי אלכסנדרווק, אולם רבנים אחדים ורבני חכמי אשכנז כולם עמדו לימין הנרף וכתבו להח"ס, ואחד הרה"ח זכרי פרענקל מח"ס דרכי המשנה העיז לפרסם מכתב גלוי בידחונים בימים ההם, ושם דיבר משפטים עם רבן של ישראל, דברי ענות, ראה שם בספרי כל מה שעבר עליו בימים ההם.

שיש רב אב"ד, ואם כי אמת כי הרב דאינטערדאם כבר עזב את הכפר הנ"ל, עם כל זאת כשעזבם ובנו הרב נתקבל שם על מקומו, לפי דבריו אמר או בני קהלתו בקשו ממנו שכל דבר הקשה — אם יקרה בקהלה — עליו לפסוק או להכריע, ממילא לפי דבריו, הוא גם אחר שעזבם הרב מרא דאתרא, וממש באותו היום שפגשתי את הגאון מברעזאן, קבלתי גם כן קונטרסים שונים מצד הרב דאינטערדאם, הראיתי אותם להגאון וקרא בהם, וכה דברנו מעטין זה.

**

(ד) לא אכחד, שהגאון ז"ל לא היה שבע רצון מכל הפולמוס הזה, ויותר היה נראה לי שהתחרט על כי התערב בריב זה, גם הכרתי שהרב משה שמואל גלאזנער⁴ ז"ל השפיע עליו לעמוד לימין אביון להצילו מירי הרודפים אחריו.

אבל בעידן ריתחא, יקרה שאחדים מפרזים על המדה, וכן קרה אז. אחדים שכחו מהגדולות ומהנפלאות אשר עשה הגאון מברעזאן, והרחיבו פה ולשון, דברו עליו דברים שאסור לדבר, גם אסור לשמוע⁵, עכ"ז

(4) רב דק"ק קלויזנבורג, נכד החתם סופר ומחבר ספר "דור רביעי" על מסכתא חולין, והיה לו דיב כל הימים עם הרב אברהם יהושע פריינד הנ"ל בעל האוסר את השוחט ר' אברהם חיים, וכה חשב הרב משה שמואל גלאזנער שהגיעה השעה לשלם לו כמדתו, כי בשנת תרס"ז כשנתיים לפני הריב הזה, התערב הרב הנ"ל בעידו, בא לקלויזנבורג ומצא חסדונים וחשש פסולים על המקוה שבנה הרב אב"ד וגם אז עוד לו הגאון מברעזאן ולא דק שהכשיר המקוה, אבל כתב כמה מכתבים לטובתו וממילא גם גדולים אחרים הסכימו עמו בדבר המקוה. בספר "משפט לעשוקים" בחלק הנקרא "עקד הדועים" דף י' תמצא מהגאון מברעזאן נכתב ביום ב' תולדות וז"ל.

"שוכ"ט לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם סיני ועוקד הרים וכו' כקש"ת מו"ה משה שמואל גלאזנער נ"י האבדק"ק קלויזנבורג יצ"ו קונטרסו הנעים על אודות השו"ב מסענזארק לנכון הגיעני והוטב בעיני מאד, אך חסר בו סיום התשובה מבראד (מהרב אברהם בנימין קלוגער, שגם הוא היה מן המתידים את השוחט), כי לא שלח רק ח' דפים, ע"כ אבקשו בטובתו נא להשלים לי חסדוני ויען כי אינני במזג הבריאות, ונצטחתי מפני הרופאים להיות בהשקט ומנוחה ולהרגיע אותי, כי בכל ענין המעורר רגש פנימי נתעורר בי מחלת העצבים, אשר ע"כ לדבר הזה יסלח לי כת"הר כי קצדתי בזה, ודברי לעו ומעטים.

ובזה הנני ידו דו"ש בלונ"ח

הק' שלום מדרכי הכהן אבדק"ק הנ"ל.

(5) ראה בספר משפט לעשוקים, דף ר'.

בקשני הגאון לשלח אליו כל מה שידפיסו שונאיו וכה עשיתי, ורמז זאת בספרו שו"ת מהרש"ם ח"ג קכ"א בתשובתו אלי⁶.

**

ה) כל הפולמוס הנזכר, עומד היום כמו שקרה אתמול, ותי לפני. המריבה אדות השוחט מסנטזשורץ, הגאון מברעזאן, ושנתו האחרונה, והנני למסור פרק זה, מזכרונותי מימים ההם, ומה שרשמתי אז. בשנת תר"ע, סבל הגאון כפעם בפעם יסורים נוראים. ראה נא מה שכתב הגאון רבי שמואל ענגיל אבד"ק ראדימישלי שהתערב גם כן בהריב והיה בין האוסרים וכתב ביום א' שלח שנת תר"ע⁷, "ורק בעוה"ד זה כמה שבועות שנחלה הגאון הנ"ל בחולי כבד ר"ל והיה בסכנה גדולה ות"ל שהוטב לו מעט אך עדיין תש כחו מאד, השם יתברך ירחם עליו".

במכתבו השני של הרב הנ"ל רבי שמואל ענגיל לק"ק נאסויד בנוגע להפולמוס הנ"ל הוא כותב, "וזה איזה שבועות שכתבתי גם להגאון מברעזאן אדות זה להציע לפניו מעט הענין⁸ וידעתי בטח כי אם היה הגאון בבריאות השלימות היה חוזר בטח ממכתבו שכתב להצדיק את השו"ב, אך בעוה"ד הגאון שליט"א איננו בשלימות הבריאות, השי"ת ירחם עליו בקרוב".

**

ו) אבל יותר מזה קרה בשנה ההיא בחיי הגאון מברעזאן כפי שהופיעו בעתונים⁹.

"קראקא, אנחנו הקראקאים נבכה ונקונן על האבדה הגדולה בבית רבינו רשכבה"ג הגאון ר' שלום מרדכי הכהן נ"י אב"ד דק"ק בערזאן, בהלקח ממנו אשת בריתו הרבנית הצדיקת מרת גיטל ע"ה, אחרי מחלה

6) בתשובה קכ"א ערוכה אלי, ושם "מכתבו קבלתי וכו' " וכמובן לא הועתק לדורות, מה שכתב לי אז "תודה על ששלח הקונטרסים וכה יעשה גם להבא".

7) בספר "כתב יושר דברי אמת", שאליו פנו האוסרים להשפיע על הגאון מברעזאן לחזור מדבריו.

8) בספר "משפט לעשוקים", בקונטרס הנקרא "משבית מלחמה", שם תמצא מכתבו מיום ב' שלח. דוקא בשעה שכתב הג"ר שמואל ענגיל הנ"ל שהוא חולה. ושם כתב הגאון מברעזאן לבני סנטזשורץ "לתשובת מכתבכם הנני להודיע בקצרה ששקר הדבר אשר הוציאו שחזרתי בי כי מעולם לא חזרתי ממה שכתבתי מקודם", אולם על דבריו השיבו בספר "כתב יושר דברי אמת", בחלק הנקרא "מלחמת חובה", בד"ה "ומראש", ששם דיברו קשות עם הגאון מברעזאן, ושם, כאשר יאמר בספר "מלחמות מצוה" (מחלוקת בסיגעט) דף קנ"ג ע"ב .. כי לא נתנו מרגוע לנפשו על שרימה אותו לדין בהיתר השו"ב (של קהל ספרדים בסיגעט) עד שחזר בו בשלשה מכתבים זא"ז, הרי שחזר בו, ופה כתב "כי מעולם לא חזרתי ממה שכתבתי מקודם".

9) מחזיקי הדת, קול מחזיקי הדת, והמצפה שנת תר"ע גליון כ"ו דף ד'.

קצרה ביום ו' כ"ד סיון בקאדלסבאד בשנת ס"ב לחייה, היא היתה רק כשבע שנים עטרת בעלה, הגאון הישיש מהרש"ם נ"י אחרי מות עליה אישה הראשון הגאון רבי שמואל יצחק שור ז"ל אב"ד דק"ק מאנאסטערזיקא מחבר שו"ת מנחת ש"י.

בהיותה גם מלידה ממשפחה מיוחסת ואביה ר' שמאי מרגליות ז"ל היה למדן מובהק ויקר רוח קנתה לה יד"ש ואהבת ישראל חכמה וענוה וצניעות כל מדה טובה, ביחוד הצטיינה הרבנית ז"ל בטוב לבבה בהחישה עזר לכל קשת יום ומרת נפש, באשר קרה האסון חוץ למחנה ישראל הובאה הנה לקדאקא ופה נהרו אחרי מטתה המונים רבים המשתתפים בצער הגאון הישיש אביר פוסקי דורנו, המקום ינחם אותו ואת יתר אבליה.

**

ז) אחרי מות אשתו הרבנית, נתרופפו עמודי גויתו, ולאט לאט אפסו כחותיו, וביום ט"ז שבט שנת תרע"א, יצאה נשמתו הטהורה, כי כה אמר ה', רב לך לשכון בערפל, של גוף מעליך, וקום עלי הנה ותשבע מפרי תורתך וצדקתך כי מלאה צבאך, והרוח שבה למקומה, לבשו האדמה אבל והשמים מעטה גיל ויראו מלאכי אלקים וירונו ברוך בואך, רבבות אנשים חשו לברעזאן, לגמול חסד האחרון עם רבינו ובכל קהלות ישראל קראו לבכי ולמספד גם כל החנויות נסגרו בשעת ההספד, וכל עתונים כתבו וכתבו קינות והספדים, הא לך מה שכתב כותב הטורים הללו בגליון „מחזיקי הדת" שהופיע בלבוב, הספד בחרוזים, ואם כי צעיר לימים הייתי, אבל לבבי היה נשבר לאלפי שבדים, ואלה הדברים:

רבינו גאוננו רבן של ישראל מברעזאן איננו —

הגלה	הכבוד	הוסרה	המצנפת	הרמה	העטרה
גוע	גאוננו	גאון	גאונים	גכירנו	גדולינו.
אבל	אעזר	אילל	איש	אלקים	אינו
נפלה	ותיק	וחסיד	ומנהל	ועד	
נכבה	נפלה	נערר	נר	נשמותנו	

שמים לבשו קדרות אפילה, מפי ישישים ונעדים הצווחה גדלה, לאבדון זר תפארת נפש דמה יקרה שמועה נוראה פתאום הובאה ובכל מדינה ומדינה הרבה אבל וקינה, בכל עבר ופינה, מר לנו, ישראל, שואגים, גדול בישראל גוע ליגון רב המונים, מי יורה דעה, רבנו עלה בסערה, נפלה מראשנו עטרה, רעד רעדנו, גדלה הכוכב, תאני' ואני' בעיר ברעזאן המפוארה, דגלנו נפל לארץ גודל תפארתנו, לישרין עטרת שדדה הוסרה, כל מתנים חלחלה, חגרה שק התורה, בגוע נפש טהורה וברה, ימי שנותיו הורה בנפש נאמנה להאיר עתה חשך אורו מלהבהיר, חספדים היקרים הרבים, כולם בשערי ישרון נשמרים, המעט הזה יהי' נחמתנו, על גודל אבדתנו.

תנצב"ה

מ'סיגעט (אונגאריין) יע"א יקותיאל יודא גרינוואלד.

שנים רבות שמרתי את כל העתונות שהופיעו אז, ובעת המלחמה הראשונה נאבדו ממני, ונשארו בידי אחדים והנני להביא פה רבריהם¹⁰.

„נגדע הארז הגדול, הגאון האיש הענקי, היחידי במינו, זה שנשאר לנו לפליטה מאותם הרבנים האמתים שלפנים, זה שזרח ככוכב יפה ומזהיר על שמי הרבנות, זה שהיה מימי נעוריו עד יומו האחרון לתל שהכל פונים לו... שרק מעטים לנו רבנים גדולי תורה, אוטוריטטים, שקולם נשמע בין שדרות העם ושיניהגו כקברניטים אמתים את העם.

הרב שלום מרדכי הכהן לא ירש את כסא הרבנות כמו שהמנהג שולט עכשיו מאבותיו ע"פ חזקה, אלא הודות לכשרונותיו וידיעותיו בכל מקצועות היהדות נכתר בשם רב ברוני... חוץ ממה שהיה גדול בתורה רבן של כל בני הגולה... היה גם עסקן צבורי, ולא דוקא רק אז ששאלו את פיו, כי כמעט כל רבני ארצינו והרבה רבנים מארצות שונות הקיפוהו תמיד בשאלות שונות בעניני דו"ה, כי אם גם בשאל שאלוהו יצא מתוך ד' אמות של הלכה והתערב בחיי העם, ואם איזה שו"ב מצא לו צד בעיר מי עמד בפרץ להשיב את השלום? הרב הברוני!... אם איזה ערב רב עלה לגדולה בחלקו „ממתקים“ לאיוו יחידים בתור „דמי לא יחרץ“ ודעת אנשי העיר לא היתה נוחה ממנו, אז כתבו תיכף להרב הברוני שיצא לעזרה... ובשעה שצעקו האומללים הירושלמיים מר על מחלקי כסף החלוקה בכולל גליציאה ועמדה על הפרק שאלת בחירת הנשיא, התערב הוא והקהיל אסיפת רבנים ועשה סדרים ישרים ומאז שלום והשקט בכוללנו... ותמיד בכל פעם שקראוהו נענה.

ושם כותב רב נכבד... „מברעזאן יצאה תורה לכל תפוצות הגולה... יכול ורוצה היה הנפטר להיות סולל מסלה לעמו ולהורותו את הדרך שהוא צריך ללכת בה, לא רק בפסקי דינים, כי — אם גם בתקון פרצות הדור לפי צורך העת. קוראי המצפה יזכרו עוד, כי הוא והה"ג הצעיר ד"ר יוסף זליגר רצו ליסד חברת „ישורון“ לתקן תקנות טובות בחנוך הדור בדרך התורה והמוסר כפי הצורך בזמן הזה...“

והנני להביא דברי חכם אחר שתאר לפנינו טובו של הגאון הזה וקלע אל השערה¹¹). „המנוח ז"ל היה כשרון גאוני יוצר סולל מסלה חדשה ובורא תקופה חדשה בדרכי התלמוד וההוראה, תחת השפעותיו הכבירה של הכשרון הזה כבר נתחנך רור שלם, והשפעה זו גם בדורות הבאים לא בנקל ימח רשמה וראויה היא גם להכתב באותיות זהב בתולדות ההתפתחות לפנימית של היהדות בתקופת העת החדשה.

ספרו הראשון משפט שלום על חו"מ שפרסם... בהיותו רב צעיר בקהלה קטנה כבר עשה רשם גדול בעולם הרבנות הגליצית, ראו תיכף

(10) בשבועון המצפה תרע"א גומר 8 דף 2, מה שכתבו בני דורו דוקא.

(11) בהמצפה גומר 12 דף 2.

שכוכב חדש עלה, הכובש לו בכח גאוניותו דרכים חדשים, שבהן ידרוך הדור הבא, הוא נטה מדרך הפלפול, שבו בלו את ימיהם דוב רבני זמנו.. הוא התגרד אפוא בבקיות, אבל לא באותה הבקיות הידועת ואינה יוצרת.. אלא בבקיות המחדשת חרושים חשובים שבכחם לשנות את פני כל ההוראה תכלית שנוי.

הוא הודה להלומדים את הדרך התשובה לספר הקדמונים... וביחוד ללמוד את הספרים שלא היה חזיונם נפרץ ברורות הקודמים, הוא השתמש הרבה בספרי ישנים שנרפסו מחדש מתוך כתבי יד וכן בתוספות ובמאמרי הש"ס שלא נזכרו בפוסקים ומכלם הוציא את התועלת האפשרית לברר הלכה וליתן לה פנים חדשות לגמרי, וכשהדאה הגאון ז"ל הלכה למעשה ואיך יכולים להוציא תועלת לדינא גם מספרי המדרש והאגדה משניות נשכחות שבסדרי זרעים וטהרות, וגם ממאמר רש"י על ישעיה השייך לטריפות הריאה, הועיל הרבה כי יתדגל הדור הרבני הצעיר לרפוק על דלתי כל אוצרותיו היקרים האלה, שער אז לא היתה כל יד ממשמשת בהם ואם דואים אנו את דוב הרבנים של עכשיו עוזבים את הפלפול החרודי ושוקרים באמת על ספרי הש"ס בבלי וירושלמי ותוספות וכו' ומתעזרים בהם לברודי ההלכות, אז עלינו להודות ע"ז בשורה הראשונה להרב הגאון ז"ל.

ספרו המפורסם ביותר „דעת תורה וגלוי דעת“ על שחיתות וטרפות עודד דעש וסעדה גדולה והיו גם קנאים שיצאו כנגדו ברבדים קשים כגידין וכמעט נוטים היו להחרימו בהרגישם היטב כי לא ספר על הלכות טרפות הופיע פה אלא מפעל גדול וחשוב העלול להביא מהפכה גמורה במקצוע ההוראה⁽¹²⁾ החשוב הזה, פתרו ממהפכה שלא היתה כמות בספרות הרבנות זה כמה מאות שנה, וחלילה לאמר שהגאון ז"ל היה „מתקן“ הוא לא בא להתאים — חלילה — את הדת עם החיים אלא חקר בפשיטות אחרי כל דין ודין התעורר בכל מה שמצא בספרי ראשונים ואחרונים צדף את הכל בכח הגיונו הישר ובאופן זה עלה בידו להקל בכמה וכמה דינים בטריפות⁽¹³⁾. והאמת נצחה למדות ההתנגדות שעוררה בתחלה, וספרו הנ"ל על הלכות טרפות נתקבל להלכה בכל תפוצות ישראל ושבע ביום יהללוהו קצבי ישראל על חסדו עמהם.. ועוברא היא שכל דב בזמן הזה הוא בלי ספרי מהרש"ם כמלך בלי שרביט וכגבור שאין בידו כלי זיין.

הרב הגאון ז"ל הוקדש מבטן להיות למחולל תקופה חדשה בתורת הרבנות, ולהיות למודה דרך לדורו ולדורות הבאים ובתור זה ישאר שמו הגדול לזכרון נצח בתולדות ישראל.

(12) ראה בהקדמת הספר דרכי תשובה ח"א מה שכתב על ספרו.

(13) ראה בספר „מהרש"ם — הפוסק האחרון“ לידי הרב חיים בלאך נ"י